

Акбаров Б.Х., Ныканбаева А.И

Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті. Қазақстан Республикасы.

Ақшаның уақытша құны, қаржы қабылдаудағы уақытша факторды есепке алу

Ақшаның уақытша құны немесе уақыт бойынша ақша құны ақша пайыздық мөлшерде болуы керек-бүгінгі ақшаның құны болашақта алынған сол соманың құнынан жоғары. Қазіргі экономикалық жағдайда "уақыт", "уақытты өлшеу", "фактор", "уақыт факторы" сияқты категориялар басқа түсініктерге ие болады. "Уақыт" санатын ақша массасының жай — күйінің жүйелі өзгеруі ретінде қарастыруға болады; "уақытты өлшеу" санатын — бірдей ұзақтықтағы қайталанатын процестердің мерзімді жүзеге асырылуы ретінде; "фактор" санатын — экономикалық құбылыстың себебі, оның қозғаушы күшін, сипатын немесе жеке ерекшеліктерін анықтайтын елеулі мән-жайы ретінде; "уақыт факторы" санатын-әртүрлі уақыт кезеңдеріне катысты ақшаның теңсіздік факторы ретінде қарастыруға болады.

Қазіргі уақытта коммерциялық және қаржылық операциялардағы уақыт факторының маңызы:

- табыс әкелетін қаржы активі ретінде ақша қаражатын уақытында пайдалану өнімділігімен;
- ақшаның уақытында құнсыздануына әкелетін инфляциялық процестердің болуы және деңгейі;
- болашақтың белгісіздігі және осы тәуекелмен байланысты табысты алмау.

Уақыт өте келе ақшаның біркелкі болмауы:

- қаржылық операцияларды жүргізу және өндірістік-шаруашылық және кәсіпкерлік қызметтің қаржылық нәтижелерін бағалау кезінде уақыт факторын есепке алу қажеттілігі;

- әр түрлі уақыт кезеңдеріне жататын ақша шамаларын жинақтаудың ұзақ мерзімді қаржылық операциялары тұрғысынан дұрыс емес.

Уақыт факторын ескеру қажеттілігі оны бағалаудың арнайы объективті әдістерін қолдануды талап етеді. Уақыт факторын есепке алу қаржылық есептеулердің әдіснамалық құралдарына негізделген өсу және дисконттау әдістерін қолдану арқылы жүзеге асырылады. Осы әдістердің көмегімен әр түрлі кезеңдерге қатысты ақша сомаларын қазіргі немесе болашақтағы уақыттың қажетті сәтіне келтіру жүзеге асырылады. Бұл ретте келтіру нормасы ретінде қарыз ақша қаражатын пайдаланғаны үшін төленетін бағаны білдіретін өсімнің немесе дисконттаудың пайыздық мөлшерлемелері пайдаланылады. Олар: қарапайым немесе күрделі болуы мүмкін; жүргізілетін операциялардың кірістілік деңгейінің өлшегіші ретінде әрекет етеді; алынған пайданың салынған немесе болашақта алынған қаражаттың шамасына қатынасы ретінде есептеледі; бірлік үлесімен (ондық бөлшекпен) не пайызбен көрсетіледі.

Инвестициялау процесі, әдетте, ұзақ уақытқа созылатындықтан, күрделі инвестициялардың тиімділігін талдау тәжірибесінде жеке ақша қаражаттарымен емес, ақша ағындарымен күресуге тура келеді. Бұл жағдайда ақша қаражаттарының есептелген және дисконтталған бағаларын есептеу ақша ағымының әр элементі үшін жүзеге асырылады. Уақыт өте келе ақша құнының өзгеруі экономикалық жүйеде көбею процесін жүзеге асырудың объективті жағдайларымен байланысты, ол әрқашан өзіндік құнның өзгеруімен бірге жүреді. Көбею процесі неғұрлым тез жүрсе, ақша құны соғұрлым тез өзгереді және керісінше. Жалпы ішкі өнім құнының өсуі оған қызмет көрсету үшін қажетті айналымдағы ақша массасының өзгеруіне әкеледі. Демек, уақыт өте келе ақша құнының өзгеруінің объективті негізі репродуктивті процестің нәтижесі болып табылады. Алайда, көбінесе бұл өзгерістер инфляциямен немесе дивидендтер немесе инвестицияланған капиталға пайыздар түрінде табыс алудың толық емес немесе толық емес мөлшерімен байланысты. Бұл жағдайда уақыт өте келе ақшаның құны әр

түрлі инвестициялар мен кірістерді салыстырудың белгілі бір тетігі ретінде қарастырылады. Қаржылық және коммерциялық операциялар тәжірибесінде бұл тәсіл өте орынды деп саналады, өйткені уақыт факторы, әсіресе ұзақ мерзімді қаржылық операцияларда немесе тұрақсыз экономикалық жағдайда салынған немесе алынған ақша сомасынан гөрі маңызды.

Осылайша, ұзақ мерзімді қаржылық операцияларды жүзеге асыру кезінде уақыт факторы жасалған мәмілелер тәжірибесінде маңызды рөл атқарады және оны қаржылық операцияның басында және оларды болашақ ақшалай түсімдер түрінде қайтару кезінде ақша құнын салыстыру және бағалау арқылы есепке алу қажеттілігін тудырады. Уақыт факторының әсері инфляциялық процестермен күшейтіліп, қосымша есептеулерді қажет етеді. Мәмілелердің тиімділігін анықтау кезінде әртүрлі уақыт кезеңдеріне жататын ақша шамаларын қарапайым жинақтауға жол берілмейді. Ол үшін әртүрлі уақыт кезеңдерінен экономикалық шамаларды (кірістерді, пайданы, шығыстарды) таңдалған сәтке немесе уақыт аралығына (қаралатын кезеңнің басына немесе соңына) келтіру тәсілдерін пайдалану қажет. Уақыт факторын есепке алу коммерциялық және қаржылық қызметтің тең уақыттық кірістері мен шығындарын салыстырмалы түрге келтіруге ғана емес, сонымен бірге олардың құнын-уақыттық тәуелділіктерді құру және талдау негізінде олардың динамикасын бағалауға мүмкіндік береді. Әлемдік экономикаға интеграцияланған Ресей экономикасы дамыған елдер мен халықаралық ұйымдар қаржы саласында қолданатын қаржы құралдарын қолдануды талап етеді. Банк жүйесін түбегейлі өзгерту, меншіктің жаңа нысандарын енгізу, қор нарығын және кәсіпорындардың қаржылық тәуелсіздігін дамыту қаржы ресурстарын басқару, олардың құнын уақытында бағалау мәселелерін өзекті етті. Аннуитетті бағалау. Мультипликациялық көбейткіш пен дисконтталатын көбейткіштің экономикалық мәні.

Әрине, қарызды рәсімдеу кезінде адамдарды белгілі бір банктің және несие түрінің пайдасына таңдау жасауға мәжбүрлейтін басты критерий пайыздық мөлшерлеме болып табылады. Бұл оның несиелік ұйымдары өз

даңғылдарында көрсетіп, жарнамаларда жариялайды. Сондықтан банкке несие алуға өтініш толтыру үшін келген адамдар өздері білуі керек нәрсенің бәрін біледі деп ойлайды: сома, мерзім және әрине несие бойынша пайыз. Бірақ ең мұқият қарыз алушы сауалнамадағы бөлімге назар аударады, онда аннуитеттік және сараланған төлемдер арасында таңдау жасау керек ("күсбелгі қою"). Әдетте, мұндай жағдайларда несие инспекторлары бұл сұраққа егжей-тегжейлі емес, тек несие мекемесінің саясатына сүйене отырып қалай жауап беру керектігін айтады. Бірақ бұл тармақ "кене үшін" емес және банк үшін де, оның клиенті үшін де белгілі бір пайда әкеледі. Сонымен қатар, бұл төлемдердің түрі, пайыздық мөлшерлеме сияқты, несие құнына тікелей әсер етеді. Бүгінгі таңда сараланған төлемдер несиені өтеудің ең танымал тәсілі болып қала береді, олардың мөлшері ай сайын әр түрлі болады және біртіндеп азаяды. Бұл ретте негізгі қарыз кредиттің қолданылу айларының санына бөлінеді және тең үлестермен төленеді. Пайыздар берешектің қалдығына есептеледі, соның арқасында олардың сомасы әрдайым азаяды.

Аннуитеттік, яғни тең төлемдер-бұл несиенің бүкіл мерзімі ішінде бір-біріне тең болатын төлемдер. Төлемнің бұл түрінде қарыз алушы үнемі бірдей мөлшерде төлем жасайды. Бұл сома тараптардың келісімі бойынша немесе ішінара мерзімінен бұрын өтеудің кейбір жағдайларында ғана өзгеруі мүмкін. Аннуитеттік төлемнің құрылымы екі бөліктен тұрады: кредитті пайдаланғаны үшін пайыздар және кредитті өтеуге жұмсалатын сома. Уақыт өте келе бұл шамалардың қатынасы өзгеріп, пайыздар біртіндеп аз мөлшерде бола бастайды, сәйкесінше аннуитеттік төлем ішіндегі негізгі қарызды өтеу сомасы артады

Аннуитеттік төлемдер кезінде басында негізгі қарызды өтеуге кететін сома баяу азаяды және пайыздар әрқашан осы соманың қалдығына есептеледі, сондықтан мұндай несие бойынша төленген пайыздардың жалпы мөлшері көп болады. Бұл әсіресе мерзімінен бұрын өтеу кезінде байқалады. Ипотекалық несиенің алғашқы жылдарында негізгі төлемдер несие бойынша

пайыздарды өтеуге тура келеді. Бірдей төлем қарыз алушы үшін өте ыңғайлы, өйткені оған ай сайын төлем мөлшерін анықтаудың қажеті жоқ – ол әрқашан бірдей мөлшерде болады. Төлем мөлшерін біле отырып, отбасылық бюджетті жоспарлау ыңғайлы.

Аннуитеттің түрлері мен бағасы

Аннуитет ақша ағымының ерекше жағдайын білдіреді, атап айтқанда, бұл әр кезеңдегі ақша түсімдері бірдей болатын ағын. Егер тең уақыт аралықтарының саны шектеулі болса, аннуитет шұғыл деп аталады. Бұл жағдайға:

$$C_1 = C_2 = \dots = C_n = A$$

Егер шартта кезекті кезең өткеннен кейін жалға алу үшін тұрақты төлем көзделген болса, жалға берілген жер учаскесін пайдаланғаны үшін тұрақты түсетін ренталық төлемдер постнумерандоның мерзімді аннуитетінің мысалы бола алады. Пренумерандо мерзімді аннуитет ретінде әрекет етеді, мысалы, ірі сатып алу үшін жеткілікті соманы жинақтау мақсатында әр айдың басында банктік шотқа мерзімді ақшалай салымдардың схемасы.

Тұрақты түсімнің (A) және пайыздық мөлшерлеменің (r) берілген шамалары кезінде мерзімді аннуитетті бағалаудың тікелей міндеті аннуитеттің болашақ құнын бағалауды көздейді. Аннуитет схемасына тән логикадан көрініп тұрғандай, жинақталған ақша ағыны пайда болады.

ал есептеу формуласы келесі формулаға енгізілген $FMZ(r,n)$ мультипликациялық мультипликаторы - бұл геометриялық прогрессия мүшелерінің қосындысы: мұндағы ($q = 1-r$). Жасап, қайта табуға болады, бұл:

FM мультипликациялық мультипликаторының экономикалық мәні келесідей: бұл оның әрекет ету мерзімінің соңына қарай бір ақша бірлігіне (мысалы, бір рубль) мерзімді аннуитеттің жалпы мәні қандай болатынын көрсетеді. Ақшалай сомаларды есептеу ғана жүргізіледі, ал оларды алу аннуитеттің қолданылу мерзімі аяқталғаннан кейін жасалуы мүмкін. FM мультипликаторы көбінесе қаржылық есептеулерде қолданылады, сондықтан

жалпы мәндердің тек r және n -ге тәуелді екенін байқауға болады, оларды кестелеуге болады.

Мысал: Сізге учаскені үш жылға жалға беру және жалдау ақысын төлеудің екі нұсқасының бірін таңдау ұсынылады:

а) 10 миллион теңге. әр жылдың соңында;

б) 35 миллион теңге. үш жылдық кезеңнің соңында. Егер банк салымдар бойынша жылдық 20% ұсынса, қандай опция қолайлы?

Төлемнің бірінші нұсқасы- $N = 3$ және $a = 10$ миллион теңгедегі постнумерандо аннуитеті. бұл жағдайда жыл сайынғы жалдау төлемін алуға және алынған соманы жылдық шартты 20% - ға инвестициялау мүмкіндігі бар (мысалы, банкке инвестициялау). Үш жылдық кезеңнің соңында жинақталған сома есептелуі мүмкін:

$$FV = A * FM3(20\%, 3) = 10 * 3,640 = 36,4 \text{ млн. тг.}$$

Осылайша, есептеу (A) нұсқасының тиімдірек екенін көрсетеді.

Постнумерандоның мерзімді аннуитетін бағалаудың кері есебінің жалпы тұжырымы да айқын. Бұл жағдайда ағымдағы сәттің позициясынан болашақ ақша түсімдерін бағалау жүргізіледі, бұл жағдайда аннуитетке кіретін тең уақыт аралықтары есептелетін уақыт сәті түсініледі.

Алдыңғы тапсырма бойынша есептеулердің экономикалық мәні келесідей: ағымдағы сәттен бастап осы аннуитеттің нақты құны 21,064 миллион теңгеге бағалануы мүмкін.

Дисконтталатын $FM4(r,n)$ факторының экономикалық мәні келесідей: ол ағымдағы сәттен бастап аннуитеттің мәні бір ақша бірлігі мөлшерінде тұрақты ақшалай түсімдермен (мысалы, бір теңге), берілген пайыздық мөлшерлемемен N тең кезеңдермен жалғасатындығын көрсетеді. R .

Іс жүзінде төлем мөлшері уақыт өте келе өсу немесе төмендеу бағытында өзгертін жағдайлар болуы мүмкін. Атап айтқанда, инфляция жағдайында жалдау шарттарын жасасу кезінде бағаның өзгеруінің теріс әсерін өтейтін төлемнің мерзімді ұлғаюы көзделуі мүмкін. Бұл жағдайда аннуитетті бағалау қаржылық кестелерді қолдана отырып, қарапайым

есептеулер арқылы да жүргізілуі мүмкін. Техниканы есептеулерді қарастырайық қарапайым мысалында.

Шарты:

Несие берудің қандай шарттары және неге банкке тиімдірек:

- 1) жылдық 28%, тоқсан сайынғы есептеу;
- 2) жылдық 30%, жарты жылдық есептеу?

Шешім:

Егер пайыздық кірісті есептеу кезінде ақша базасы тұрақты болып қалса, онда пайыздарды есептеудің негізгі формуласы келесідей:

$$I = PV(1 + r * n)$$

Онда:

PV-қарыздың бастапқы сомасы;

I-барлық мерзімнің соңына қарай борыш сомасы;

r-пайыздық мөлшерлеме;

n-кредит берілетін мерзім.

Сонымен, $PV = \text{const} = 1$ шартына сүйене отырып,:

- 1) $I = 1(1 + 0,28 * 0,25) = 1,07$
- 2) $I = 1(1 + 0,3 * 0,5) = 1,15$

Есептеулерден несие берудің екінші шарты банкке тиімдірек екенін көруге болады $8\% = (1,15 * 100\%) - (1,07 * 100\%)$.

Жауап: жылдық 30%, жартыжылдық есептеу - кредит беру шарты банк үшін тиімді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1) Попова Л.А. Финансовый учет -2. Астана
- 2) Библиотека бухгалтера и предпринимателя. <http://library.kazguu.kz>
- 3) Информационные системы «Параграф» https://prg.kz/accounting_info/